

Havnnes-godset

Havnnes i Lyngen

Av Nils A. Ytreberg

Nils A. Ytreberg fortel i boka „Nordlandske handelssteder” (Trondheim 1941) også om handelsstaden Havnnes i Lyngen - frå 1700-tallet og fram til ca. 1940. Boka blei trykt opp igjen i 1974, og er framleis å få kjøpt i bokhandelen.

Forlaget Bruns Boktrykkeri har gitt oss høve til å trykke dette utdraget.

Rotsund - Havnnes

Disse to stedene må behandles i sammenheng, da en og samme slekt har sittet først på Rotsund og deretter på Havnnes. De ligger midt imot hverandre ved Rotsundet: Rotsund gård på fastlandet på sørsiden av sundet, Havnnes på nordsiden under vakre lier og hellinger på sørvestpynten av Uløya. Tvers over Lyngenfjorden ser man de mektige Lyngsalpene i vest, så vakre og imponerende som knapt noe annet steds fra. Det fruktbare og fagre møtes med det ufruktbare og ville i en henrivende kontrast.

Ennu i 1702 bodde det på Rotsund bare finner: men i 1720 var både Sør- og Nord-Rotsund skyldlagt som kongens eiendom. Den gården vi har interesse av, er Sør-Rotsund, som i 1712 var skyldsatt til 1/2 våg og var bebodd av en nordmann Knud Clemmitsen (Oderup?). Denne mannen var muligens en slektning av Holger Danifær på Havnnes. Han må ved siden av jordbruk og fiske også ha drevet bondehandel. Omkring 1740 er Knud Clemmitsen „så gammel og svak at han hverken kan komme på sjøen eller bruke handel”. Gården var da gått over til hans svigersønn Anders Rasch, som hadde ektet Grethe Chatrine Knudsdr., enke etter en Hans Michalsen. Anders Rasch drev bondehandel og holdt en bygdefarsjekt, som han for til Bergen med hvert høststevne. Anders Rasch drev bondehandel og holdt en byfarsjekt, dette distrikt. Omkring 1750 var han flyttet til Alteid, der han fortsatte sin virksomhet. Mens Rasch var på Rotsund, drev han en tid i 1740-årene et sagbruk i Kvenangen: men driften var ulønnsom, så saga ble nedlagt 1750.

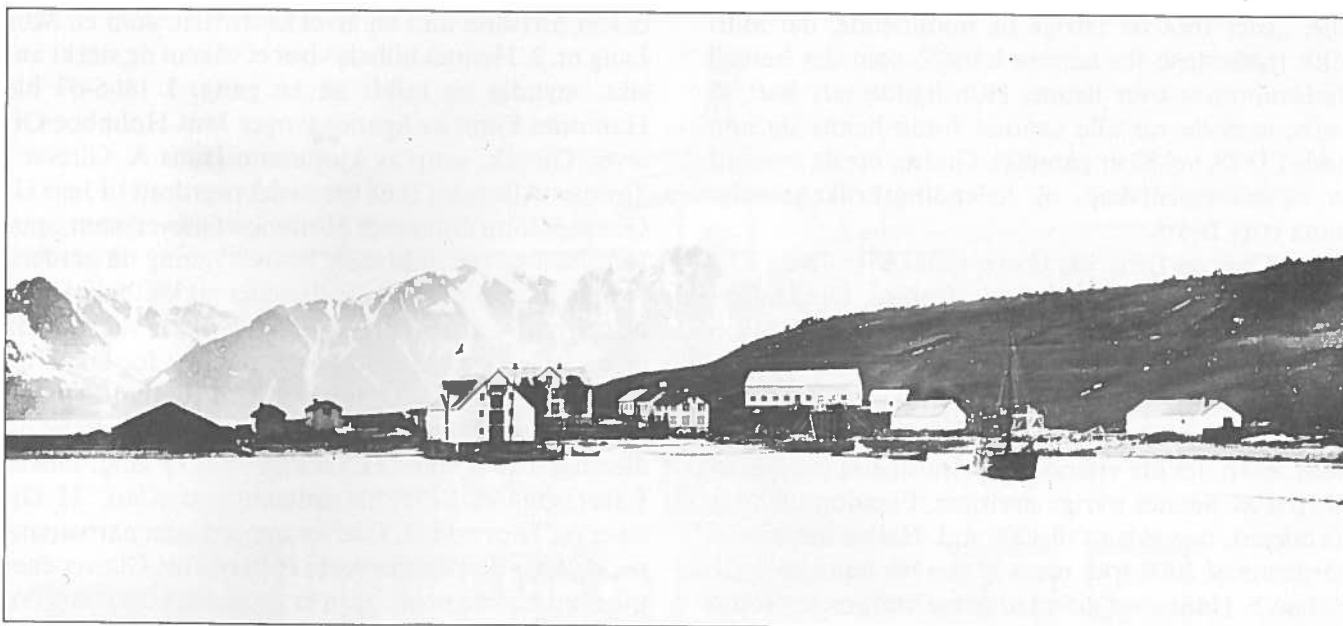
På Sør-Rotsund bodde nu en bonde Johannes Josephsen og hans sønn, inntil jorden ble bygslet av

proprietær Johan Hysing, som bosatte seg på Rotsund. Hysing fikk 2. oktober 1784 gjestgiverbevilling på stedet, og oppførte standmessige hus på gården. Han var gift med Ovidia Fredericha Kildal, datter av den mektige prost Kildal i Ibestad. Etter at proprietær Hysing var død nokså tidlig, ble enken kjent med Thomas Andreas Lyng fra Værdal. Han hadde vært fullmektig ved fogdekontoret der, og senere hos foged Jens Holmboe på Ervik i Trondenes. Under sine tingreiser hadde han møtt den unge enken, og ble nu eier av Rotsund ved skjøte av 1. august 1787. Ved skiftebrev av 4. mars 1791 fikk han også Havnnes, hvor han slo seg ned, mens enken Hysing fremdeles ble boende på Rotsund. Ved godsdelingen 1783 kom sagbruket i Reisa til å følge Skjervøygodset, og ble drevet av proprietær Hysing, senere av enken.

Under denne tiden skjedde det en rystende hendelse på Rotsund. Noen kvenske overløpere fra Sverige hadde i 1790 kommet ned til Astafjorden og der gjort innbrudd hos gjestgiveren Hans Harder på Selseter. Siden drog de nordover, og natten til 27. juni brøt de seg inn i husene hos madame sal. Hysings på Rotsund og stjal penger, sølv, klær o.l. til et par hundre riksdalers verdi. Som sikteberettiget på sitt gods lot mad. Hysing de to „maleficanter” ettersøke. De hadde tatt veien innover til godsets svære skoger inne i Reisa. Det fortelles at de underveis kokte ryper i en sølvkanne, som fremdeles skal finnes i familiens eie. I begynnelsen av juli ble karene funnet og ført til Rotsund, hvor de ble satt i jern i arresthuset.

Men en mørk novemberkveld samme år brøt kvene seg ut av arrest og jern, slo ihjel to av mad. Hysings tjenestepiker som kanskje hadde gjort anskrik, og satte til skogs igjen. Det varte denne gangen ikke lenge før de ble pågrepet: det var i januar, og de hadde vel vondt for å livberge seg i villmarka. Morderne ble igjen satt i arrest på Rotsund, og mad. Hysing fikk strengt pålegg fra fogden om ikke å la dem unnsnippe igjen. Hennes fullmektig Hans Klæbo (gjestgiver på Lyngseidet) bad da proprietær Wasmuth på Karnes om å få utlånt noen fangejern: men dette nektet Wasmuth, og Klæbo klaget til fogded Holmboe over dette.

Imens satt forbryterne i fangehuset på Rotsund, og skjønt mad. Hysing vel følte avsky for deres udåd, hadde hun den dypeste medfølelse med dem som mennesker. Især gjaldt det nok den yngste, en ganske ung gutt ved navn Michel. Hun besøkte dem ofte i arresten og leste i bibelen for dem. Michel var ukonfirmert, så han måtte undervises og konfirmeres av

Havnnes i Lyngen.

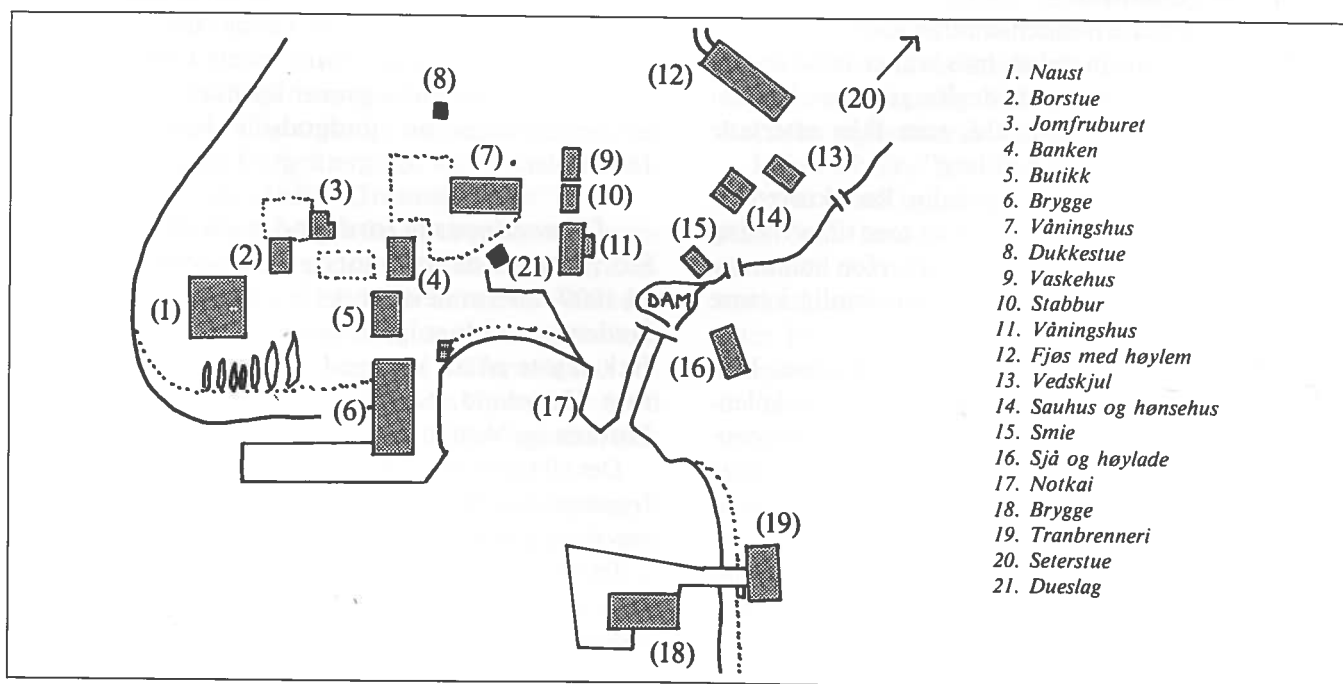
Arkivfoto Nord-Troms Museum

presten i sognet. Da dette var skjedd og Michel således „bekvem til henrettelse”, ble dødsdommen over dem fullbyrdet. De ble avrettet i 1792 ute på Spåke-neset vest for Rotsund gård.

Etter familietradisjonen skal mordet på Rotsund ha bidratt til at mad. Hysing flyttet over til Havnnes. Det har kanskje i det minste latt henne få føle ansvaret tyngre ved å sitte som enke med handelen og det store gods. Kort etter ble hun gift med Thomas Lyng, som 22. august 1795 fikk gjestgiverbevilling på Rotsund. Her anføres de fremdeles ved folketellingen i 1801. Lyng var da 37 år, og hans hustru 35 år gammel: de hadde en pleiesønn og en pleiedatter, og dertil 3 drenger og 5 piker i huset. Men det er sannsynlig at familien da var flyttet til Havnnes. Fogderegnskapet 1800 sier at Lyng bruker Rotsund, men bor på

Hamnnes. Ennu 28. juni 1804 fikk Thomas Lyng fornyet bevilling på Rotsund, og dette stedet beholdt vel senere en viss betydning: men som handelssted ble det overfløyet av Hamnnes.

Det er sannsynlig at Lyng og hans driftige hustru har likt seg godt på Hamnnes og etter hvert overførte storparten av sin handel til dette sted, hvor han fikk gjestgiverbevilling 28. juni 1809. Peder Povelnes enke var da blitt utarmet. Thomas Lyng døde før 1819, mens hans enke ble sittende enda en menneskealder på Hamnnes og styre handelsstedet og sitt gods med myndig og kjærlig hånd. Man har følelsen av at selv når hun hadde en mann ved sin side, var hun hjernen og hjertet i det hele. Det er så betegnende at hennes husfolk og distriktets almue kalte henne „Mor Lyng”. For hun var i sannhet en from og god mor for

Grunnriss av Havnnes i våre dager, med sine mange hus.

alle, „især mot de fattige og nødlidende, der aldrig trøstesløse fra hennes hånd”, som det heter i dødsannonser over henne. Hun hadde selv hatt 12 barn, men de var alle vandret foran henne da hun døde i 1848, vel 82 år gammel. Godset ble da overtatt av et interessentskap, og leilendingsbrukene solgt unna etter hvert.

Da Thomas Lyng var borte, synes Mor Lyng å ha hatt sin beste støtte i tolleren i Tromsø, Ole Hallen, som var gift med Kildal. Han undertegner i 1819 et brev på hennes vegne. Sønnen Jens Severin Hallen kom i huset hos Mor Lyng som pleiesønn, og ved hennes død fikk han testamentert Hamnnes som sin eiendom. Men det ble vissnok reist innsigelse mot testamentet av hennes øvrige arvinger. Eiendommen ble da taksert, og verdsatt til 4000 spd. Hallen innløste så gården med 2000 spd. mens resten ble hans arv.

Jens S. Hallen var gift med Anne Margrethe Holmboe, datter av handelsmann Johannes Holmboe i Gjøvik. Hallen drev Hamnnes til sin død i 1858, og

enken fortsatte da i en årrekke driften, som en Mor Lyng nr. 2. Hennes bilde viser et våkent og sterkt ansikt, myndig og mildt på en gang. I 1866-67 ble Hamnnes kjøpt av hennes svoger Jens Holmboe Giæver, Gjøvik, sønn av kjøpmann Hans A. Giæver i Tromsø. Allerede i 1868 ble stedet overdratt til Jens H. Giævers sønn Johannes Holmboe Giæver, som oppførte den nuværende store hovedbygning på gården.

Men mange andre handelssteder gikk tilbake i denne tid, hadde Hamnnes en sterk og sikker vekst, både på grunn av stedets heldige beliggenhet for lokal- og godstrafikk med dampskip, og fordi der fantes menn som forstod å utnytte mulighetene. Det moderne og allsidige firma Johs. H. Giæver vant ry langt utover fylkets grenser. I 1917 ble sønnene Jens „Carl” H. Giæver og Thorvald H. Giæver opptatt som partisipanter, og etter den førstes død i 1930 er Thv. Giæver ene-innehaver av firmaet. Han er også direktør i Skjervøy Sparebank, som har lokale her.

Fra leilending til sjøleier

Avviklinga av Skjervøy-godset 1848-1905

Av Ernst Isaksen

Da proprietærenke Ovedie Fredrikke Lyng døde 21. desember 1848, skrev avisa Tromsø Tidende på lederplass:

„Madame Lyng på Havnnæs er død. Et stort proprietairgods paa omtrent 400 gaarde vil dermed blive solgt som selveiegods, til væsentlig ophjælp for næringsdriften i districtet.

Hvor meget bedre bonden er faren som selveier end som leilæning, derom vidne, hvis vidner behøves, de sydligere districter. Vi kunde derfor gratulere bygden og landet med dette dødsfald, som ikke efterlade nogen i beklagelsesværdig stilling”.

Denne lederen kan synes merkelig. Redaktøren tar det for gitt at proprietærens død vil føre til avvikling av leilendingsvesenet i Skjervøy. Hvorfor han antar det? Godsdrift i stor stil var fortsatt vanlig i store deler av Nord-Norge.

Det gikk imidlertid slik redaktøren forutså. Madam Lyngs død ble begynnelsen til slutten for leilendingsvesenet i Nord-Troms. Riktignok tok denne prosessen innpå 60 år, men det var likefullt en viktig historisk begivenhet og utgjør en del av vår historie som er lite utforska.

Bygdebokforfattere og andre skribenter som har befatta seg med leilendingsvesenet og oppløysinga av det i Skjervøy, har i (for) stor grad festa seg ved

a. myten om Madam Lyng som den velgjørende og gode proprietær (Coldevin, Friis, Fugelsøy o.a.) og

b. det overordna sosiale formål med stiftelsen av „Foreningen til Ophævelse av Leilændingsvæsenet i Skjærøy”.

Det foreligger ikke vitenskapelig arbeid som kan belyse godsdrifta i Skjervøy, så som rentabilitet, forholdet godseier-leilending, eventuell motstand mot systemet blant leilendingene osv.

Vi har heller ikke data som kan belyse selve avviklinga av godset, taksten i overgang til sjøleie, finansieringa og konsekvenser av overgangen.

Min hensikt med denne artikkelen er ikke å gi svar på de mange spørsmålene vi kunne stille, men å vurdere godsoppløysinga i Nord-Troms i forhold til de forklaringshypotesene som er framsatt når det gjeld-er oppløysinga av jordgods i Nord-Norge på 1800-tallet.

De nordnorske jordegodsa på 1800-tallet

Storparten av de nord-norske jordegodskompleksene på 1800-tallet er deler av det store krongodset i Nordlandene som ble solgt til Joachim Irgens, som i 1666 fikk skjøte på alt krongods i de nordlandske fogderier, Helgeland, Salten, Senja, Andenes, Tromsø, Lofoten og Vesterålen.

Det vil føre for langt i detalj å gå inn på den skjebne Irgensgodset fikk, men på begynnelsen av 1800-tallet var disse godssamlingene de viktigste!

På Helgeland var det den delen av baron de Petersens gods som var samla om Vevelstad og Tjøtta, videre det store Angell-godset, som var delt mellom arvingene og styrt vesentlig fra Torget, Sømnes og Nord-Herøy.